

Lange linjer i dansk idrætshistorie

Niels Kayser Nielsen

Den danske idræt tog – hvis man hermed mener organiserede fysiske aktiviteter og legemsøvelser beregnet for den brede befolkning og ikke kun adelen og borgerskabet – sin begyndelse i sidste fjerdedel af 1700-tallet.

Det skete i første omgang ikke i hovedstaden, men i provinsen i 1780'erne; hos et par af de mest progressive godsejere. Her tænkes på brødrene Chr. Ditlev Reventlow og Johann Ludvig Reventlow, som hver især på deres godser Pederstrup på Lolland og Brahetrolleborg på Sydfyn tog initiativ til de første legemsøvelser for almuen (Kayser Nielsen 1993, 25 ff.). Det skete i inspiration af den tyske filantropiske kropskultur, som de havde stiftet bekendtskab med i deres ungdomsår i 1760'erne, hvor de gik i gymnasiet i den danske helstats sydligste by, Altona ved Hamburg. Som lærer havde de her Johann Bernhard Basedow, datidens førende oplysningspædagog, der forinden 1753-61 havde været ansat ved Sorø Akademi. Kilderne fortæller, at C.D. Reventlow allerede i 1782 foranstaltede "morsomme Lege" for fæstebønderne på Pederstrup, og at J.L. Reventlow en søndag kort efter midsommer 1787 forestod danse og lege i slottets have for bønderne og deres børn.

Da J.L. Reventlow i 1777 havde erhvervet Brahetrolleborg på Sydfyn, fik han interesse i at engagere latinskolelæreren Peter Villaume fra Berlin til at lave gymnastikundervisning for de fremmeligste af godsets bønderbørn. Det lykkedes dog ikke før i 1793. Denne Villaume var ikke hvem som helst. Reventlow havde fået fat i en europæisk kapacitet, som bl.a. havde skrevet et værk på et par hundrede sider om legemsøvelser (Korsgaard 1982, 21 ff.). Karakteristisk for tidens tankegang var dette skrift for det første rationalistisk præget og kendetegnet ved en udpræget systematik, der dels gjorde rede for de enkelte kropsdele, dels de enkelte gymnastiske øvelsers særtræk: hver enkelt legemsdel skulle gøres til genstand for en systematisk træning.

For det andet er det karakteristisk, at der blev lagt vægt på moralske forbedringer, i retning af "Lidenskabernes Moderation". Vejen hertil gik over "Legemets Opdragelse". Man mente, at den moralske

forbedring ville batte for lidt, hvis opdragelsen ikke var kropsligt forankret, dvs. gjort til en slags tavs viden.

Det tredje karakteristiske træk ved denne tidlige rationalisme var kultiveringstanken. Ligesom jorden skulle kultiveres, skulle også kroppen. Man mente, at naturen i forvejen stillede et godt og solidt råmateriale til rådighed, som det så gjaldt om at forbedre. At stole på naturens egen evne til forædling ville være at overgive sig til et tilfældighedsprincip; i stedet måtte man komme naturen i møde og tilstræbe en udbygning af det, som den selv havde gjort til "Legemets Dannelse". Af den grund burde man sørge for at iklæde børnene tøj, som de frit kunne bevæge sig i, ligesom man slog til lyd for frie, selvvalgte lege for børn. Det bedste var dog at arbejde med "konstige" Øvelser, dvs. konstruerede, systematiske legemsøvelser. Hermed ville man hjælpe naturen på vej, så der kunne tilvejebringes en "naturligt" smidig og mådeholden krop.

Kilderne peger imidlertid også i retning af, at J.L. Reventlow havde nok så nytteorienterede motiver med legemsøvelserne; om ikke andet så som flidspræmie for de elever, der var særligt flittige i godsskolernes undervisning. Fra sin ungdom havde han via Basedow kendskab til John Lockes materialistiske pædagogik: at sansernes input er grundlaget for den intellektuelle erkendelse, og at der derfor kunne være al mulig grund til at sørge for at stimulere sanserne og den kropslige vigør, når det nu drejede sig om at få skabt dygtige og flittige bønder.

Men også i hovedstaden begyndte man op mod 1800 at interessere sig for systematiske legemsøvelser i håb om et sundere liv. Lægen Johan Clemens Tode førte an i denne interesse. Han stod for hovedparten af den sundhedsoplysende litteratur på dansk i denne periode og kunne bryste sig af læsere blandt Københavns mest prominente personer; fra kongehuset, de mest betydningsfulde adelsfamilier og det nye handelsborgerskab (Mellemgaard 1998, 168 ff.).

Længslen efter et mere naturligt liv var stor i disse oplyste kredse. Eftersom bylivet måtte gælde for det unaturlige, usunde og uharmoniske, blev landlivet og et mere naturligt liv i byen et ideal. Den unge kronprins Frederik - den senere Frederik d. 6. - var i Struensee-tiden først i 1770'erne blevet opdraget efter Rousseau'ske principper med ønske om at udvikle det bedste i barnets natur. Tilsvarende blev Frederiksberg Have som så mange andre parker i samtiden omformet fra den stive, geometriske franske havestil til den følsomme, afvekslende, organiske og romantiske engelske have.

I 1790'erne tog progressive borgerkredse for alvor fat på en egentlig pædagogisk bearbejdning af kroppen. Det skete i såkaldte "institutter", hvoraf Christianis Institut på Vesterbro fra 1794 er det mest berømte. Man ser det i baggrunden på Jens Juels maleri *Den løbende dreng* fra 1802. Med sit portræt af en dreng i puberteten, der løber let og elegant med smidige bevægelser, markerede dette maleri et nyt kropsideal som modsætning til den galante tids stive, næsten geometriske kropsholdning. Ligesom den ydre natur skulle omlægges i følsom og mere sensitiv retning, skulle også den menneskelige krop gøres smidigere og mere bevægelig.

Jens Juel: *Løbende dreng*, 1802.

Den ledende skikkelse i idrættens gennembrud i København var V.F. Nachtegall. Han indledte sin gymnastiske løbebane i Christianis institut i 1794. I 1799 blev han ansat i det Schouboe'ske Institut, der var blevet oprettet året før som en konkurrent til Christianis Institut. Men han havde mere ambitiøse planer. Derfor oprettede han 1799 Gymnastisk Selskab i København, hvor der kom studerende og unge handlende, og sidst på året tog han så skridtet fuldt ud og dannede sit eget gymnastikinstitut. Nu var han klar til at rykke i felten.

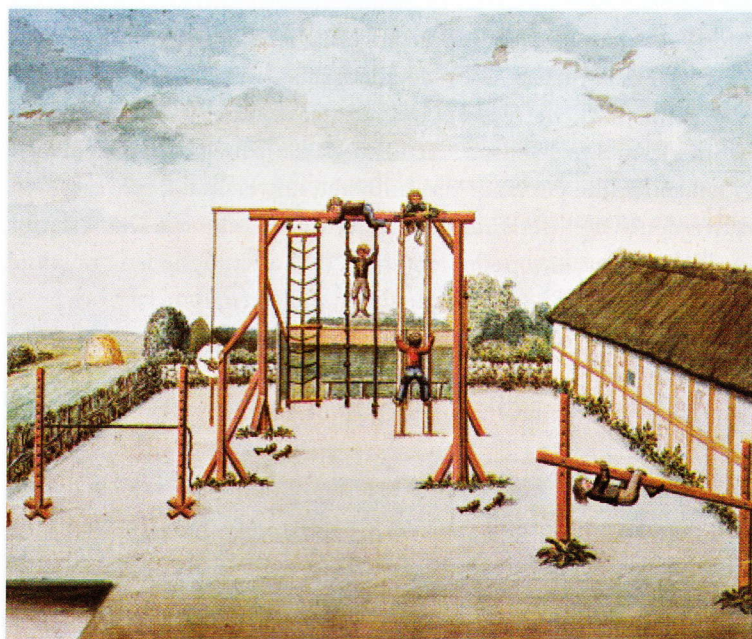
Det er ikke for meget sagt, at Nachtegall efter århundredskiftet 1800 kom til at tegne billedet af kropskulturens og idrættens historie. Takket være et nært samarbejde mellem ham og Frederik d. 6. blev idræt og kropskultur et statsligt og militært anliggende. Tilsvarende

gled oplysnings- og dannelses tanker mere og mere i baggrunden. Nachtegall var ikke så meget interesseret i kropslig kultivering som i præstationsmaksimering. Hans første bog *Instruction i Gymnastikken for de Lærere som ere ansatte ved Kavalleriets og Infanteriets Underofficer og Exerceerskoler* udkom i 1805 og henvendte sig først og fremmest til "Krigere". I et senere værk skrev han om klatring, at det kan være godt mod svimmelhed! Så langt var det da kommet med de dannelsesmæssige visioner i forhold til kroppen. Den mere sofistikerede opfattelse af forholdet mellem krop og sjæl fra Villaumes dage var nu erstattet af en robust kropsdyrkelse. Samspillet mellem krop og sjæl blev reduceret til et spørgsmål om årsag-virkning i en snæver mål-middel tænkning. I princippet var der intet til hinder for at udvikle de kropslige organer maksimalt. Nachtegall foranstaltede da også et væld af svømmekonkurrencer i København for flådens menige, der først stoppede, da én af dem døde af overanstrengelse.

Det høje idealistiske sigte fra før 1800 var nu ændret i retning af dels kortsigtet nytteorientering, dels storslåede helteperspektiver, som i takt med den nye nationalistiske tidsånd kom mere og mere i fokus. I 1802 skrev Laurids Engelstoft, der også tilhørte kredsen omkring Nachtegall, en afhandling i *Skandinavisk Museum* om vikingetidens idrætter med betoning af præstation og kappestrid. At legemsøvelserne skulle bevæge sig i den retning, havde Reventlow-brødrene ikke drømt om. Dannelsesperspektivet havde tabt i betydning til fordel for en nationalistisk farvet præstationsorientering (Korsgaard 2004, 199 ff.).

Helt frem til 1898 var det militære gymnastikinstitut det eneste sted, hvor der blev uddannet gymnastiklærere til de offentlige skoler i Danmark. Og de tanker, der lå til grund for gymnastikkens introduktion i skoleloven af 1814, var hovedsageligt et barn af den militære udgave af kropsopfattelsen. Almueskolens gymnastikundervisning blev – takket være især Nachtegalls og Frederik d. 6.'s ihærdige indsats – formet ud fra militære retningslinjer, medens tilsynet med skolestyret var lagt i hænderne på gejstligheden: biskoppen øverst og dernæst en skolekommission med sognepræsten som førstemand. Disse havde som hovedregel ingen eller kun ringe forståelse for idræt og var derfor ikke i stand til at byde den militært tænkte gymnastik trods. Mere og mere blev derfor lagt i hænderne på den enkelte lærer og hans forgodtbefindende og kvalifikationer. Der er al mulig grund til at tro, at gymnastikken var præget af eksercits, kæft, trit og ret-

ning. Den mindede derfor forældrene alt for meget om den forhadte militærtjenestes fysiske aktiviteter; og frivillighed var der ikke tale om. Det skulle ændre sig med skyttebevægelsen.

Gymnastikplads ved landsbyskolen i Gjerrild på Djursland. Akvarel fra 1826.

Skyttebevægelsen

Skyttebevægelsen i Danmark tog sin begyndelse i 1861. Inspirationen kom umiddelbart fra England, men idégrundlaget var lagt allerede i årene efter Treårskrigen 1848-50. Inspireret af sejren over slesvigholstenerne og af den nationale vækkelse, der gjorde sig gældende i tilslutning til Juni-grundlovens indførelse i 1849 og den national-liberale politik i disse år, opstod der i borgerlige kredse en øget værnevilje og en bevidsthed om, at Danmark var befolket af et "folk" og ikke kun kongens patriotiske undersåtter. H. V. Bissens statue "Landsoldat" i Fredericia er det synlige emblem for dette folkeligt-nationale gennembrud.

Midt under krigen indførtes nemlig almindelig og lige værnepligt, og herfra var der ikke langt til en forestilling om oprettelsen af frivillige hjælpekorps, som kunne træde til og støtte landets øvrige forsvar. Ganske vist kan man i 1850'erne i debatterne i Rigsdagen konstatere en vis modvilje mod en sådan tanke, især fra landboside, men de nationalliberale borgerlige kredse havde så meget vind i sej-